

Een tweede bezwaar betreft de onproblematische manier waarop de auteur zich tot het verleden verhoudt. Zo wordt de negentiende eeuw gekenschetst 'als de eeuw van de kleinburgerlijkheid, die zich kenmerkt door weinig vooruitstrevende opvattingen. De kerk en de kerkelijke autoriteiten houden deze mentaliteit in stand' (199). De schoolstrijd, tussen 1850 en 1920 toch het belangrijkste conflictpunt in onderwijsland, komt niet aan de orde. En de vraag waarom meisjes in Rotterdam beter uit waren dan in Den Haag, levert uiteindelijk alleen maar een stereotype antwoord op: Rotterdam was een doortastende werkstad, Den Haag een behoudende ambtenarengemeente.

Jammer is het slotslot, dat de auteur heeft nagelaten haar onderwerp door een genderlens te bekijken. Het boek staat weliswaar bol van de misogyne uitlatingen door Haagse en Rotterdamse autoriteiten, maar die zijn na enkele decennia vrouwengeschiedenis bepaald geen nieuws meer. Beukenholdt-Ter Mors had verder moeten gaan dan dat, zich bijvoorbeeld bij alle determinanten moeten afvragen in hoeverre betekenissen van gender erin meespeelden. Het ontbreken van een expliciet genderperspectief reduceert de inhoud van het boek al met al tot 'meer van hetzelfde'.

Mineke van Essen

J. de Maeyer, L. van Molle, K. Maes, ed., *Joris Helleputte. Architect en politicus 1852-1925*, I, *Biografie*, II, *Oeuvrecatalogus* (Reeks KADOC-Artes I; Leuven: Universitaire pers, KADOC, 1998, 296 en 288 blz., ISBN 90 6186 863 7).

De loopbaan van de Vlaming Joris Helleputte (1852-1925) was vol afwisseling. Hij was architect, katholiek politicus, Leuvens professor in de bouwkunst en (mede)oprichter en leider van tal van corporaties in België. Over hem is een in twee delen uitgegeven boek verschenen. Het eerste deel is een vlot geschreven en rijk geïllustreerde biografie, het tweede een catalogus van de door hem ontworpen gebouwen. In de catalogus zijn de gebouwen alfabetisch per plaats beschreven en op royale wijze afgebeeld. Hoewel op deze beschrijvingen weinig valt af te dingen, is het eerste biografische deel het belangrijkste. Hierin staan per hoofdstuk de (beroeps)activiteiten van Helleputte centraal, waarbij zoveel mogelijk de chronologie is aangehouden. Hoewel het deel door meerdere auteurs (zowel historici als kunsthistorici) is geschreven, merk je dat als lezer nauwelijks en dat is de verdienste van de redacteurs.

Het boek is de eerste biografie waarin Helleputtes loopbaan in de bouwkunst, zijn maatschappelijke betrokkenheid en zijn politieke carrière integraal worden belicht. Op het eerste gezicht — vanuit de optiek van de late twintigste eeuw — hebben zijn bezigheden weinig met elkaar gemeen. De grote waarde van het onderzoek is dat een duidelijk verband wordt aange-toond: elk initiatief had tot doel de greep van de kerk op de samenleving te versterken.

Helleputte koos in 1868 voor een opleiding tot ingenieur aan de rijksuniversiteit in Gent, zijn geboortestad. De rijksuniversiteiten in Gent en Luik hadden een monopoliepositie wat de opleiding van overheidsingenieurs betreft. In katholieke kringen bestond echter behoefte aan eigen bouwkundigen die in de behoeften van de moderne samenleving zouden voorzien met behoud van christelijke waarden. Helleputte, die zich tijdens zijn studie als een geëngageerd katholiek ontpopte, werd in 1873 direct na zijn afstuderen docent (later hoogleraar) aan de ingenieursopleiding van de katholieke universiteit in Leuven.

Helleputte was uiteindelijk niet als civiel-ingenieur maar als architect actief; ook in zijn Leuvense lessen lag de nadruk op de bouwkunst. Hij opteerde in zijn ontwerpen voor de goti-

sehe vormentaal. Voor hem was deze stijl de uitdrukking van de katholieke identiteit in een periode dat de liberalen en socialisten de invloed van de kerk op de samenleving trachten terug te dringen. Hij vond gotiserende vormen daarom ook voor moderne gebouwen als stations en scholen geschikt. Helleputtes achtergrond als ingenieur kwam hierbij van pas. Hij combineerde de middeleeuwse vormenschat met machinaal geproduceerde materialen als ijzer alsmede technische innovaties. Het gedeelte over Helleputtes architectonische oeuvre — dat voornamelijk tussen 1874 en 1896 tot stand kwam — loopt als een trein; het is bondig en zonder jargon, zodat het voor niet-kunsthistorici goed te volgen is.

Een meerwaarde van de biografie is dat Helleputtes architectonische activiteiten op overtuigende wijze in verband met zijn ultramontaanse opvattingen worden gebracht. Studies over de neogotiek, niet alleen in België maar ook in Nederland en elders in Europa, kunnen wat dit betreft van het onderzoek profiteren. Doordat Helleputtes neogotiek zo ideologisch en maatschappelijk bepaald was, was het voor hem geen grote stap om in de politiek te gaan. Hij streefde naar een standenmaatschappij waarin een belangrijke rol voor op christelijke leest geschoeide corporaties of gilden was weggelegd. Hij probeerde dit ideaal in zijn architectenpraktijk te verwezenlijken: in plaats van grote aannemers deed hij voor bepaalde gebouwen een beroep op kleine ambachtelijke ateliers (bijvoorbeeld het Justus Lipsiuscollege in Leuven uit 1878). Helleputte was nauw betrokken bij de oprichting van gilden, zoals het Leuvense Gilde van ambachten en neringen (1885) waarin afzonderlijke beroepsgilden van de stedelijke middenklasse werden verenigd. Helleputte maakte zich ook sterk voor de oprichting van gilden voor boeren en de overkoepelende Boerenbond. De corporaties functioneerden vooral in sociaal opzicht door bijvoorbeeld in een weduwen- en wezenfonds te voorzien. Soms deden ze aan scholing of organiseerden ze sociale activiteiten. Voor het Leuvense Gilde van ambachten en neringen bouwde Helleputte een Gildehuis, uiteraard in gotische vormen, met een feestzaal als middelpunt.

Helleputtes biografen zijn geen hagiografen. Ze tonen aan dat de (mede) door Helleputte opgerichte corporaties niet goed of slechts kort functioneerden. Het Leuvense Gilde van ambachten en neringen was geen succes, onder andere door politieke meningsverschillen tussen patroons en werklieden. De gilden konden de concurrentie met de onder invloed van de socialistische beweging opgerichte vakverenigingen niet aan. Op het platteland boekten Helleputte en zijn geestverwanten met hun Boerenbond nog het meeste succes. Ook wist hij op effectieve wijze de katholieke met de Vlaamse belangen te vervlechten. Hij was daarmee een van de weinige vooraanstaande politici rond de eeuwwisseling die zijn nek uitstak voor de Vlaamse zaak. De auteurs geven — zoals goede biografen betaamt — zowel het belang als de tekortkomingen van Helleputte aan; alleen het 'besluit' neigt naar overwaardering.

Vanaf 1889 was Helleputte parlements lid en vanaf 1907 minister. Ook in deze posities probeerde hij zijn oude idealen te verwezenlijken. Hij moest zich ambtshalve ook met andere zaken bezighouden. Daarop wordt uitgebreid ingegaan, wat de lijn in het boek niet ten goede komt. Neem bijvoorbeeld de Kongokwestie, de rekening die België kreeg gepresenteerd voor de dubieuze praktijken van Leopold II in Afrika. De in het boek behandelde opvattingen van Helleputte vormen weliswaar een nuttig bouwsteentje voor historici die dit belangrijke onderwerp willen onderzoeken, maar in het kader van Helleputtes levenswerk, het verwezenlijken van het ultramontaanse corporatieve model, is die kwestie niet van belang. Ook activiteiten na 1889 die dichterbij zijn doelstellingen stonden, zijn in de laatste hoofdstukken meer beschrijvend — vaak met een overdaad aan namen en feiten — dan interpreterend behandeld. Het is jammer dat hoe meer Helleputte op de maatschappelijke ladder steeg des te minder interessant

(en wijdloper) zijn biografie wordt. Dat komt natuurlijk ook door het feit dat de hoofdrolspeler in de twintigste eeuw niet zoveel meer te zeggen had.

Coert Peter Krabbe

M. van Baarsel, *Scholen voor de werkende stand. De geschiedenis van de Vereniging voor beroepsonderwijs Amsterdam, voorheen Vereniging Maatschappij voor de werkende stand afdeling ambachtsscholen (technische scholen)* (Amsterdam: Stichting fonds Maatschappij voor de werkende stand, 1996, 68 blz., ISBN 909009 167X).

In 1997 trad voor de verplegende beroepen een door de overheid ontworpen nieuw samenhangend stelsel in werking. Vanaf 1998 zal voor de vierde klassen van het voortgezet onderwijs het vak culturele en kunstzinnige vorming op het programma staan. In het licht van deze zich in hoog tempo wijzigende onderwijsvormen in voortgezet en beroepsonderwijs is het niet onaardig een van de achterliggende geschiedenissen, die van de scholen voor de werkende stand, uitgewerkt te zien.

De auteur, Mieke van Baarsel, heeft de keuze gemaakt met name aandacht te schenken aan de periode na 1945. Ze noemt daarvoor twee redenen. De geschiedenis van voor de oorlog is in allerlei andere publicaties al ruimschoots aan bod gekomen, en bovendien was het de bedoeling vooral de teloorgang van het lager technisch onderwijs te beschrijven. De titel is wat dat betreft enigszins misleidend. Zelf schrijft Van Baarsel in haar woord vooraf al dat met deze vooropgezette bedoeling nauwelijks een nuchter waarheidsgetrouw verhaal geschreven kan worden. 'Ik heb het geprobeerd.' En ze is er niet in geslaagd. Uit het hele boek, dat in eigen beheer door de Stichting fonds Maatschappij voor de werkende stand is uitgegeven, klinkt de toon van bozigheid over zoveel achterstelling, waarbij vooral de overheid, wellicht terecht, het moet ontgelden.

In 'De eerste eeuw ambachtsonderwijs in Amsterdam' wordt beschreven hoe omstreeks 1860 zes Amsterdamse werkbazen het initiatief namen een vereniging op te richten ter ondersteuning van werknemers bij arbeidsconflicten en ongelukken, de Maatschappij tot verbetering van de werkende stand. Deze maatschappij stichtte enige jaren later een ambachtsschool. De koning en zijn ministers toonden zeker belangstelling, maar de overheid gaf geen cent. Gaandeweg sprong de overheid steeds meer bij, maar het ambachtsonderwijs bleef lange tijd in particuliere handen. In 'Onderwijsvernieuwing in de jaren vijftig en zestig' volgen nota's, commissies en experimenten elkaar snel op. De experimenten beoogden een geschikte manier te vinden om leerlingen op het juiste moment hun schoolpad te laten kiezen.

In 'Ontwikkelingen in de jaren zestig' komen de drie thema's die de ontwikkelingen in die jaren kenmerkten aan de orde. Ten eerste waren er de inspecteurs van onderwijs, die vonden dat er geen specialisten moesten worden opgeleid. Ten tweede werd de leeftijd waarop de leerling een vak kon kiezen steeds hoger. Ten derde deed de externe democratisering zijn intrede. Onder invloed van de politieke trend aan het eind van de jaren zestig was men van oordeel dat een arbeiderskind evenveel kans moest krijgen op hoger onderwijs als een ander. Impliciet werd hiermee dus aangegeven dat de lts, zoals de school was gaan heten, niet goed genoeg meer was.

'In de schaduw van de middenschool' moest het lagere beroepsonderwijs knokken om een plaatsje. De overheid ging zich daarbij steeds meer bemoeien met het onderwijs. Dit had, zo stelt Van Baarsel, een onophoudelijke stroom regels en voorschriften tot gevolg, maar ook hinderlijke bezuinigingen op onderhoud en aanschaf van apparatuur.